

Frem fra Gjemselen

MILJØET SOM TEMA FOR FILOSOFI

Av Per Ariansen

Det er vel kjent at man ikke ordentlig vet hva noe er før det går i stykker. Når naturen i vår tid truer med «å gå i stykker», fremstår den med en annen identitet: Den blir miljø, en langt skjørere entitet enn den robuste naturen som hadde vært lekegrind for menneskers tekniske oppfinnsomhet. Annen verdenskrig hadde vist hvilket fremskrittspotensiale som lå i en systematisk mobilisering av vitenskap for tekniske formål. Krigen hadde satt til side forskernes vanlige skepsis mot oppdragsforskning, og man forestilte seg at man var ved terskelen til et tekno-vitenskapelig tusenårsrike. Rett nok var der en stor angst knyttet til atombomben, men motstanden rettet seg mot militarisme heller enn mot vitenskap og teknikk. Et varsel om at idyllen skulle brytes kom med Rachel Carsons *The Silent Spring* i 1962. Sprøytemidlene i jordbruket, som med vitenskapens hjelp skulle modernisere jordbruksproduksjonen, viste seg å ha uerkjente og uønskede sidevirkninger: Fuglebestanden var i ferd med å bli forgiftet av de kvikksølvbeisede såkornene. Resultatet kunne bli at våren for fremtiden kunne komme til å helt mangle fuglesang. Etter hvert ble økologiens fokus på at «alt henger i hop» (Arne Næss) et viktig forskningsperspektiv også utenfor biologien. En forskergruppe ved MIT, med Jørgen Randers som medlem, utviklet en datamodell som tok sikte på å vise årsaks- og virkningsrelasjoner mellom industriproduksjon, matproduksjon, befolkningsstørrelse og forurensning – i en verden med begrensede ressurser (Randers and Meadows 1974). Alle fremskrivninger varslet dommedag full kollaps av verden «as we know it» (og dette uten at den økte drivhuseffekten var oppdaget som en fare). Barry Commoner (1971) oppsummerte at «There is no free lunch». Og det het seg (Meadows 1972), at vi ikke har mer enn ti, femten kanskje tyve år på oss til å redde verden ved å legge om vår

livsform dramatisk.

Reaksjonen tok først form av en sivilisasjonskritikk. I anseelse gikk det teknisk-vitenskapelige kompleks fra helte- til skurkestatus over natten. Her i landet samlet Sigmund Kvaløy den såkalte sammemda for natur og miljøvern: (snm) (Merk de små bokstavene og parentesene. Det var sentralt at «small is beautiful»). For Kvaløy gikk det avgjørende skillet mellom lokalsamfunn og by, tekno-industri og tradisjonell håndverksmestring; skillet mellom det gode og det onde liv. Det industrielle kompleks, omtalt som Advanced Competitive-Industrial Dominion, forkortet til ACID som på norsk ble SYRE, ble avbildet som en kreftsvulst som stadig sprer seg og ødelegger det sunne ikke-urbane liv. Kvaløy fant gode livsformsforbiller i de førindustrielle sherpasamfunnene i Nepal. Også internasjonalt mente mange at «primitive» kulturer hadde trekk som burde være forbilder for omformingen av det moderne samfunn. Og om man var skeptisk til innslagene av primitivisme, måtte man vite at denne livsformen var nødvendig for å redde kloden – et avgjørende instrumentelt argument for en ikke-instrumentalistisk livsform.

Til tross for en aktiv og utbredt naturvernbevegelse og en økende anerkjennelse av trusselen mot miljøet, fortsatte det meste som før. En grunn til dette var åpenbar: Tiltak for å beskytte naturen og hindre katastrofe måtte samordnes mellom alle aktører. Solospill innså man, der man aksepterte økte kostnadene for å gjøre egen virksomhet miljøvennlig, bare ville føre til at man fikk en relativt svekket konkurransevne. Slik sett var man seg bevisst at man seilte på *Titanic II* på vei mot en varslet undergang. I 1973 publiserte Arne Næss, Peter Singer og Richard Routley (senere Sylan) tre skjellsettende essays: Routley krevde en etisk beskyttelse av natursystemene, og mente at

en ny etikk måtte utvikles til det formål; Singer talte for en etisk beskyttelse av alle følende vesener, inklusive mange dyr; og Næss – ved siden av å kritisere tekniske løsninger på miljøkrisen som «grunne» – argumenterte for en form for egalitarisme mellom alle levende vesener. Til det siste hørte også for eksempel elver «La elva leve!». En slik egalitarisme innebar en slags moralsk paritet: Ingen veseners interesser står i utgangspunktet høyere enn andres.

Det var disse artiklene som la grunnlaget for det vi tenker på som miljøfilosofi. I Europa hadde det, helt siden opplysningstiden, eksistert en anti-mekanistisk opposisjon, assosiert med Goethe og Rudolf Steiner. I Norge sto Hjalmar Hegge (1993) i denne tradisjonen. Den moderne miljøfilosofien fra 70-tallet og utover kom til å kretse om den moralske status til ikke-mennesker. Drøftingen gikk ofte på spørsmålet om såkalt «intrinsic value» kunne tilskrives ikke-mennesker. Svarte man bekreftende på det, var man «ikke-antroposentriker». Debatten ble til tider vanskeliggjort ved at termen hadde to betydninger som det ikke alltid ble skilt mellom. Som «egenverdi» på norsk, kan det dels være tale om noe man nyter fordi det direkte er godt (ikke fordi det fører til noe godt, som med instrumentell verdi), og dels kan det være tale om en verdi som avkrever moralsk respekt. For noen var det tilstrekkelig for egenverdi i en første betydning, så antok man at egenverdi også i den annen betydning var argumentert for.

Grunnlaget for moralsk beskyttelse ble søkt i de empiriske trekk man anså som bærere av den iboende verdien eller egenverdien. Disse bestemte også omfanget av direkte moralsk beskyttet natur. Bæreren av moralsk status kunne være det å være i live (Taylor, 1981/1993), det å kunne føle (Singer, 1975), det å erfare en personlig historie og ha forventninger om fremtiden (Regan, 1983/1988). Jo mer «avansert» den empiriske bærer er, jo færre parter oppnår moralsk status. Slik sett var Taylor mer generøs enn Regan. I Oslo sto Jon Wetlesen (1993) for en blandet posisjon. Bare mennesker har egenverdi (full hensyntagen til perfekte og uperfekte plikter). Men dyrene har «verd» (en svakere beskyttelse) – og større verd jo mer de likner mennesker.

Baird Callicott rettet en summarisk kritikk mot all disse retningene: De var, etter hans oppfatning, varianter av dyrevernsfilosofier. De hadde oppmerksomheten rettet mot individer og deres lidelse eller død. Men, hevdet Callicott, en miljøetikk må beskytte miljøet. Og miljøet er en overindividuell entitet. Callicott griper, som også Routley hadde gjort, tilbake til amerikaneren Aldo Leopold, som erklærer at landskapets «beauty, integrity and stability» har egenverdi. Begrunnelsen for at disse tre trekkene forplik-

ter oss moralsk ligger i en sosiobiologisk betraktning: Det naturlige utvalg har, mener han, frembrakt i mennesker en tendens til å gi moralsk beskyttelse til det man er avhengig av. Nå er man avhengig av miljøet, ergo ... osv. Callicott får et problem med å diagnostisere dem som ikke gripes av moralsk omsorg for økosystemene. Kan de ha en genfeil? Videre: Siden Callicott kom til at det er moralsk påbudt å fjerne det som truer økosystemene, møtte han beskyldninger om økofascisme (Regan 1983/1988:363). I en miljøetikk som rangerer systemer over individer, spøker det for den moralske beskyttelsen av mennesker, som det jo økologisk sett er altfor mange av.

I 1995 redigerte William Cronon boken *Uncommon Ground, Rethinking the Human Place in Nature*. Boken ble til dels mottatt med forferdelse av «environmentalists», ettersom dens sentrale tese var at fenomenet natur, formidlet i det tradisjonelle begrepet om natur, ikke var det fullstendig Andre i forhold til det samfunnsmessig skapte, men et menneskelig verk. Tesen utfordret tanken om en objektivistisk iboende verdi i naturting, en verdi som ved konflikt trumfer nyttehensyn. Parallelt med Cronons perspektiv hevdet jeg selv samme år (se Ariansen 1997), at våre intuisjoner om moralsk beskyttelse av natur, heller enn å ses i lys av objektivistiske iboende egenverdier, må ses i lys av det jeg kalte naturens konstitutive eller identitetsdannende verdi. «Si meg hvordan du oppfatter natur, og jeg skal si deg hvem du er». At beskrivelsen av natur inngår i menneskets identitetsbygging hadde miljøforkjemperne indirekte anerkjent da de kritiserte ingeniørkulturens oppfatning av naturen som ressursbank.

Forholdet mellom kultur og natur hadde et par år tidligere på liknende måte blitt analysert av Bruno Latour (1993). I middelalderen, hevdet han, hadde prestskapet beskrivelsesmonopol, det vil si fortolkningsmonopol, på hele menneskets virkelighet, både natur og samfunn. Omkring opplysningstiden ble naturbeskrivelsen overtatt av vitenskapen. Den oppfattet (etter hvert) sin beskrivelse som ren og verdifri. Beskrivelsen av samfunnet ble overlatt til borgerne som klart oppfattet beskrivelsen som normativ. Så lenge naturvitenskapens leveranser var til velsignelse, ble den vitenskapelige aktiviteten anerkjent som verdinøytral. Men når den vitenskapelig-industrielle aktiviteten rammet objekter vi likte slik de var, ble objektene forsøkt beskyttet ved å bli utstyrt med moralsk status (eller, som hos Christopher Stone (Stone 1974): med status som juridiske personer) og tatt inn i den politiske samfunnssfæren. Cronons kritikk viste at den vitenskapelige beskrivelsen hele tiden hadde verdipreget naturobjekter gjennom valg

av beskrivelsesperspektiv, et valg som ikke kan forklares med henvisning til nysgjerrighet alene. Aksepterer vi et slikt syn, har vi, i Latours perspektiv, nå fått det politiske ansvaret for å «konstruere» både natur og samfunn. Dermed vil en konflikt for eksempel om sau versus ulv invitere til en re-forhandling av både «sau» og «ulv» og i ytterste instans av identiteten til de parter som står mot hverandre og de omgivelser de forholder seg til.

Artikkelforfatteren har blant annet skrevet

Ariansen, Per. 1992. *Miljøfilosofi, en innføring*. Universitetsforlaget. Oslo.

Ariansen, Per. 1998. «Anthropocentrism With a Human Face». *Ecological Economics* (24):153-162.

Ariansen, Per. 2000. «Dyr, omsorg og rettferdighet» i *Dyreetik*, redigert av A. Føllesdal. Fagbokforlaget, Oslo.

Varianter av disse perspektivene finnes innenfor den retning som kalles *Environmental pragmatism*, utbredt i USA (se for eksempel Light and Katz 1996). De ønsker at fokus flyttes fra «sistebegrunnelser» av verdi til forsøk på å formidle mellom de verdier som faktisk anerkjennes.

LITTERATUR

Ariansen, P. 1997, «Og jeg skal si deg hvem du er», *Miljøhistoria i dag og i morgon*, red. M. Johanson, Universitetet i Karlstad, Karlstad.

Carson, R. 1962/1970, *Silent Spring*, Fawcett World Library, New York.

Commoner, B. 1971, *The closing circle : nature, man, and technology*, 1. utg., Knopf, New York.

Cronon, W. 1995, *Uncommon Ground*, W. W. Norton & Company, New York.

Hegge, H. 1993, *Mennesket og naturen, Naturforståelsen gjennom tidene - med særlig henblikk på vår tids miljøerise*, Antropos, Oslo.

Latour, B. 1993, *We Have Never Been Modern*, Harvester / Wheatsheaf, New York.

Light, A. og Eric Katz. 1996, *Environmental pragmatism, Environmental philosophies series*, Routledge, London; New York.

Meadows, D. H. 1972, *Hvor går grensen? MITs forskningsrapport om verdens fortsatte vekst*, Cappelens almanaker., Cappelen, Oslo.

Næss, A. 1973, «The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movements; A Summary», *Inquiry* (16):95-100.

Randers, J. og Dennis L. Meadows. 1974, *Dynamics of growth in a finite world*, Wright-Allen Press, Cambridge, Mass.

Regan, T. 1983/1988, *The Case for Animal Rights*, Routledge, London.

Routley, R. 1973, «Is there a need for a new environmental ethic?» Paper read at *Philosophy and Science: Morality and Culture: Technology and Man*, at Varna, Bulgaria.

Singer, P. 1973. «Review of Godlovitsch and Harris, *Animals, Men and Morals*.» New York Review of Books, April 5.

Singer, P. 1975, *Animal Liberation : A New Ethics for our Treatment of Animals*, Random House, New York.

Stone, C. 1974, *Should Trees Have Standing*, William Kaufmann, Los Altos, California.

Taylor, P. 1981/1993, «The Ethics of Respect for Nature» i *Environmental Philosophy: from Animal Rights to Radical Ecology*, red. M. Zimmerman, J. B.

Callicott, G. Sessions, K. J. Warren og J. Clark, Prentice-Hall Intl., London.

Wetlesen, J. 1993, «Who Has Moral Status in the Environment?» i *Culture and Environment, Interdisciplinary Approaches.*, red. N. Witoszek og E.

Gulbrandsen. Centre for Development and the Environment, Centre for Technology and Culture, University of Oslo, Oslo.

DEBATT!

Filosofisk supplement vil gjerne ha debatt rundt tekstene i foreliggende og tidligere numre. Så hvis du har kritiske innvendinger eller motargumenter du mener bør fram i forbindelse med et spesielt bidrag, er det bare å sende det inn! Vi ønsker debattinnlegg til alle tekstsjangrene i bladet – til alt fra leder til artikler og anmeldelser. Ønsket lengde på disse bidragene er maks 1000 ord.

Send inn til filosofisk-supplement@ifikk.uio.no!